

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Արեւելցու վերաբերմունքը դեպի «բարերարները».—Հարսութեան հասարակական ծագումը.—Հասարակութիւնը բարոյական իրաւունք ունի բարեգործութիւն պահանջելու հարուստներից.—Իրանց եկամուտի ո՞ր մասն են նուիրում մեր բարեգործները.—Նիւթական ոյժի հասարակական սակնահարումը.—Մայրենի լեզուի նշանակութիւնը ժողովրդական դպրոցներում.—Պարբերական մամուլի հարիւրամասկը Ռուսաստանում.—Փիւնանների միւսիստի գեկուցումը.—Նոր հայերէն քերթ.—Հայոց հոգեւոր վարչութեան դասը:

Խնկարկել մարդկանց, որոնցից շահ եւ սպասում—դա առաւելագէտ ստրկահոգի արեւելցուն է յատուկ: Արեւելցին կարծես չի էլ զիտակցում թէ իր այդ վտրմունքի մէջ որքան ստորութիւն կայ: Այդ անգիտութիւնն է պատճառ որ մեզանում շատ հեշտ է «բարեգործ անունը վաստակել, բաւական է որ մէկը իր անագին հասոյթներից մի փշրանք չպրտէ հասարակութեան և այդ վերջինը պատրաստ է մինչև երկինք բարձրացնել նուիրատուին, իր գլխի վրայ տեղ տալ նրան: Այլ ևս որ «ապերախտը» կը համարձակուի քննադատել «բարերարի» արարքները: Եւ անա ստեղծւում է մի այնպիսի ստորաքարշ վերաբերմունք դէպի հարուստ բարերարը որ այս վերջինը սկսում է երեակայել իրան մի մեծութիւն, մի կուռք, որի բմահաճոյքին անդամ պէտք է համակերպուի հասարակութիւնը: Հասարակական անհափ յարգանքները այդպիսով անբարոյականացնող են երկու կողմերի համար էլ, թէ տուողի և թէ ընդունողի, ուստի պէտք է որոշել հասարակութեան արժանավայել վերաբերմունքը դէպի բարեգործները:

Անշուշտ այս կամ այն անձնաւորութիւնը իսկապէս մեղաւոր չէ որ յայտնի հասարակական-տնտեսական պայմանների շնորհիւ ներկայումս զրամական ոյժը չէ մնում հասարակու-

թեան մօտ, այլ կենտրոնանում է միքանի անհատների ձեռքում, և զրանով ստեղծում են երկու ծայրայեղ բևեռներ, մի կողմից անբաւ հարստութիւն, իսկ միւս կողմից՝ անծայր աղքատութիւն։ Այդ դրութիւնը, պէտք է հաւատալ, անցողական է, ինչպէս անցողական էին հասարակական զարգացման այն ֆազիսները, երբ տիրում էր ստրկութիւն և ճորտութիւն։ Սակայն հէնց բոլոր հարցը նրանում է որ ստրկութեան և ճորտութեան ժամանակ ևս իշխողները չէին զիտակցում թէ իրանց վայելած իրաւունքը անարդարութեան հիմքերի վրայ է կառուցուած։ Երբ մասսան սկսեց զիտակցել այդ բանը—վերջ դրուեց և տըմարդի հարստահարութեան։ Նոյնը և այժմ։ զրամական ոյժի տէր անհատները չեն զիտակցում թէ բախտի բերամբ իրանց ձեռքը գցելով հասարակական պայմաններով ստեղծուած նիւթական ոյժը—բարոյական իրաւունք չունեն իրանց տիրացածի մէջ ուրանալ հասարակական մասը։

Անապատում մեն-մենակ թափառող մարդը չի կարող հարստութիւն դիզել, զրա համար հարկաւոր են լազմաթիւ անհատների համախմբուած գոյութիւն, կեանքի և գոյքի ապահովութիւն, հաղորդակցութիւններ, գիտութիւն և տեխնիկա։ Արդ, այդ բոլորը չէ որ հասարակութեան, նոյն իսկ դարերի ընթացքում համայն մարդկութեան լուաղոյն ոյժերի ստեղծած հանգամանքներ են։ Հասարակական կարգերի ներկայ անկատարելութիւնն է պատճառ որ հասարակութեան և մարդկութեան ըստեղծած այդ պայմաններից և մասսայի աշխատանքից օգտուում են միայն անհատները։ Այդ անկատարելութիւնը մի անիտիտիս մշտական դրութիւն չէ։ Միայն պէտք է որ ընդհանրութիւնը զիտակցէ այդ, և այն ժամանակ աւելի արագ կերպով առաջ կը գայ բարեշրջում ներկայ պայմանների մէջ։ Այսօր մենք տեսնում ենք բազմաթիւ առետրական-արդիւնաբերական ձեռնարկութիւններ, որոնք անցել են տէրութեան և հասարակական ինքնավարութիւնների ձեռքը, ուրեմն կեանքը արդէն զարգանում է յայտնի ուղղութեամբ։ Եւ երբ այդ ուղղութիւնը աւելի ևս մեծ ծաւալ ստանայ—կարիք էլ չի լինի հասարակութեան սպասել անհատների նուիրատւութիւններին, յոյս դնել մասնաւոր բարեգործութեան վրայ։ Ինքը տէրութիւնը, հասարակութիւնը կ'ունենան բաւականաչափ միջոցներ սեպհական ոյժերով հոգալու հասարակական բոլոր կարիքները։ Սակայն քանի դեռ չենք հասել այդ իդէալական դրութեան, պէտք է անհատական բարեգործութիւններին ևս մեծ նշանակութիւն տալ։

Վերև բերած տեսակէտները եթէ ի նկատի ունենան թէ նուիրատուները և թէ ընդունողները, կ'իմանան որ մէկը տա-

լով իսկապէս կատարում է իր բարոյական պարտականութիւնը, որովհետեւ նա օգտուում է ներկայ հասարակական անկատար կազմութիւնից և սեպհականացնում մի բարիք, որ հանրային ծագում ունի, իսկ միւսը ընդունելով այդ նուէրները, կարիք չունի շողոքորթելու և քծնելու, որովհետեւ ստանում է այն, ինչ որ իսկապէս այլ պայմաններում պէտք է պատկանէր իրան: Այնուամենայնիւ, ի հարկէ, շնորակալութեան արժանի է իր պարտքը գիտակցող հարուստը: Սակայն շնորհակալութեան և քծնութեան մէջ սարեր ու ձորեր կան:

Մի այլ կէտ ևս չը պէտք է մոռանալ «բարերար» անունը սրան-նրան տալու ժամանակ: Վերջինք մի օրինակ: Մեզանում շատ կան մի կամ երկու միլլիօն ունեցող հարուստներ, թէև ունենք նաև 20—40 միլլիօնատէր անհատներ: Այն ինչ պէտք է ասենք միլլիօնաիրոջ համար, եթէ բազմապատկէք, կը ստանաք և՛ աւելի ունեցողների նկատմամբ...

Դիցուք մէկը ունի մի միլլիօն կարողութիւն: Ներկայ պայմաններում նա հանգիստ կերպով կարող է այդ կապիտալից ստանալ տարեկան 100,000 ռ. եկամուտ: Եթէ այդ պարոնը աւնօրմալ մարդ չէ, նա իր կուլտուրական պահանջներին առատօրէն բաւականութիւն կարող է տալ տարեկան 20 հազարով, իսկ եթէ աւելի կիրթ ու ինտելիգէնտ ճաշակի տէր լինի նա, այդ գէպքում և շատ աւելի պակաս մի գումարով: Մնում է ուրեմն աւելորդ դեռ 80,000 ռ.: Այդ գումարը համարձակ կերպով կարող է նա նուիրել հասարակութեան, առանձին ոչինչ չը կորցընելով և չը վտանգելով թէ իր և թէ իր ժառանգների մշտական փառաւոր ապրուստը: Բայց նա, սովորաբար, տալիս է հասարակութեան միջանի հարիւր կամ երկու երեք հազար ռուբլի և լսում հիացմունքի և փառաբանութեան ձայներ, մնացածը ազահարար պահում իր համար: Իսկապէս, ինչ էր նրա արածը, միթէ իր կարողութեան համեմատ նոյնը չէ անում մի չքաւոր արհեստաւոր, որ իր տասնեակ ռուբլիներից կոպէկներ կամ ռուբլիներ է տալիս նոյն նպատակներով: Ինչու հրճուանքով չեն յիշատակում նրա անունը, «մեկկենաս», «բարերար» չեն աւնուանում նրան: Զէ որ, ուղիղն ասած, աւելի ծանր է չքաւորի համար տալ միջանի ռուբլիներ, քան միլլիօնատէրի համար իր ստացած տոկոսներից տոկոսի չնչին մասից բաժանուել: Միթէ իրաւ կարելի է բարեգործութիւն համարել այն չնչին նուէրները, որ իբրև փշրանքներ գցում են մեր հարուստները հասարակութեան առաջ: Ի հարկէ ոչ. այդ փշրանքներով չօշափելի գործ չէ կարելի կատարել, մինչդեռ ինքը երկոյթը, ընդունուած ձևով ու հանդամանքներով, լոկ անբարոյականացնում է հասար-

րակութիւնը, մութացկանութեան ու աչք տնկելու վարժեցնելով նրան: Մի բան եւս աւելորդ է նկատել:

Անհատների ձեռքում կենտրոնացած ոյժը յաճախ գործադրում է նաեւ հասարակական շահերի դէմ: Էլ չենք ասում այն բանի մասին, որ աննկատելի կերպով կապիտալիզմը ստրկաբնույթ է իրան թէ գիտունին, թէ սոցետին, նա շատ անգամ առանց քաշուելու օգտւում է ոսկու ոյժից իր ետական-մնափառական ձգտումների համար: Նիւթական ոյժի այդ կամայականութեան դէմ արդէն սկսել է միջոցներ առնել արեւմտեան արթուն ինքնաճանաչութիւնը: Այգպէս, օրինակ, նորերս, Ֆրանսիայի ազգային ժողովը անվաւեր համարեց մի միլլիօնատէրի (Fould) պատգամաւորական ընտրութիւնը, որովհետեւ յայտնի էր թէ Մամոնայի այդ գոռոզացած ներկայացուցիչը բացարձակօրէն կաշառում էր ընտրողներին, տեղական թերթերին իրան փառաբանել էր տալիս: Իզուր չեն Ամերիկայում, ուր միլլիարդատէրերը այսօր հասարակական ազատ կարգերի համար վրտանդաւոր տարր են ներկայացնում, հարց դրել առհասարակ սահմանափակել մասնաւոր անհատի նիւթական կարողութիւնը որոշ չափերով... դրանից թէ Զէրութիւնը, թէ հասարակութիւնը և թէ նոյն իսկ իրանց միլլիօնատէրերի մարդկայնութիւնը միայն կարող են շահուել...

Յունուարի 14-ին, Կովկասեան Գեղատնտեսական նիստում լսուեց Ն. Ա. Սուլթան-Կըրմ-Գիրէյի և Ա. Ի. Նատրօեվի ղեկուցումը «այլազգիների դպրոցներում տեղական լեզուներով ուսուցման և դրա նշանակութեան մասին՝ գեղատնտեսական գիտելիքներ և հմտութիւններ տարածելու գործում»:

Գեղատնտեսական զարգացման անշարժութեան գլխաւոր պատճառը մեր հարուստ երկրում համարելով ժողովրդի տղիտութիւնը, ղեկուցանողները անհերքելի փաստերով ապացուցեցին որ ժողովրդական դպրոցներից աւելի մեծ արդիւնքներ ստանալու համար պէտք է նրանց մէջ դասատւութիւնը կատարուի մայրենի լեզուով:

Զեկուցման մէջ ի միջի այլոց առաջ էին բերուած Ալէքսանդր Ս-ի հրովարտակից (1867 թ.) հետեւեալ նշանաւոր խօսքերը:

«Մանկավարժականի վերաբերմամբ կառավարութեան հոգսը պէտք է լինի պատանեկութեան մէջ առողջ գիտելիքներ տարածումը, զարգացումը նրա մէջ սէր գէպի խելացի աշխատանքը, հիմնաւոր գիտական կրթութիւնը: Չը թող տալով ոչ ինձ, ոչ էլ որեւէ մէկին դարձնել գիտութեան սերմնարանները

գործիք՝ քաղաքական նպատակների հասնելու, դպրոցական վարչութիւնները պէտք է ի նկատի ունենան միմիայն անչաճ ծառայութեան լուսաւորութեան, միշտ բարւոքելով ընդհանուր դաստիարակութեան սխտեմը... Ազգութիւններից իւրաքանչիւրը պէտք է պաշտպանուած լինի ամեն մի բռնի ստնձգութիւնից, ուստի անհրաժեշտ է հոգ տանել իւրաքանչիւր ազգութեան համար առանձին դպրոցներ հիմնելու մասին և ընդհանուր, մանաւանդ ուսական դպրոցներում, դասաւանդութիւնը վարել ազգաբնակչութեան մեծամասնութեան մայրենի լեզուով»:

Բացի Արեւմտեան Եւրոպայի համոզեցուցիչ փաստերից, ականաւոր մանկավարժների և գիտնականների կարծիքներից բերւում էր իբրեւ ապացոյց և Յինամդգարեան դպրոցի երկարամեայ փորձը: Այդ մասնաւոր գիւղատնտեսական ուսումնարանում վարչութեան թոյլտւութեամբ բոլոր առարկաները աւանդւում են վրաց լեզուով համաձայն նրա կանոնների 21-րդ յօդուածի: Եւ հետեանքները փայլուն են, ինչպէս այդ հաստատւում է դպրոցական վարչութեան հեղինակաւոր վկայութիւններից:

Ի վերջոյ զեկուցումը առաջարկում է հետեւեալը. 1) Չորսամեայ դասընթաց ունեցող միգասեան դպրոցներում առաջին երեք տարիների ընթացքում, իսկ վեցամեայ դասընթաց ունեցող երկրորդական դպրոցներում առաջին երեք տարիների ընթացքում բոլոր առարկաների ուսուցումը վարել սովորողների մայրենի լեզուով, աւանդելով և մայրենի լեզուն իբրեւ առանձին դպրոցական առարկայ ամեն օր ամբողջ դասընթացի տեղութեան ժամանակ. 2) Ապահովել ուսաց լեզուի ուսուցումը, դրա համար ամբողջ դասընթացքում, սկսած առաջին տարուայ երկրորդ կիսամեակից, ինչպէս և բացի կրօնից բոլոր առարկաների դասատւութիւնը միգասեան դպրոցներում վերջին տարին, իսկ երկրորդականներում վերջին երկու տարին—կատարել ուսաց լեզուով: 3) Միջնորդել տեղական միջոցներից աւելի դուժար յատկացնելու ժողովրդի կրթութեան. 4) դպրոցներին կից բանալ գրադարան-ընթերցարաններ, գիւղատնտեսական հանրամատչելի գրքերով, իսկ ուր միջոցները կը ներեն, նաև հասարակ գիւղատնտեսական մուգեւմներով և կազմակերպել գիւղատնտեսական զանազան ճիւղերից դասախօսութիւններ. 5) Մտքերի փոխանակութեան և ուսուցման լաւագոյն եղանակների հետ ծանօթացնելու նպատակով, իւրաքանչիւր տարի ժողովրդական ուսուցիչների համաժողովներ գումարել և հիմնել գիւղատնտեսական և մանկավարժական կարճատև կուրսեր. 6)

լաւագոյն մանկավարժական ոյժեր գրաւելու և պահելու համար բարեօրել ժողովրդական ուսուցիչների նիւթական և հասարակական գրութիւնը:

Աղմկալի ծախհարութիւններով ծածկուեց զեկուցումի ընթերցանութիւնը. Ընդհանուր ժողովը որոշեց շնորհակալութիւն յայտնել և ի նկատի ունենալ նրան:

Յունուարի 26-ին լրացաւ ուսաց պարբերական մամուլի երկու հարիւրամեակը, որի հիմքը դրեց Մեծն Պետրոսը: Պարբերական մամուլը Ռուսաստանում սկիզբն առաւ իբրեւ պետական գործ, բայց յետոյ կամաց կամաց անցաւ և հասարակութեան ձեռքը: Չը նայած ուրոյն պայմաններին, որոնց մէջ գտնուում էր մամուլը Ռուսաստանում, նա, այնուամենայնիւ, այս երկու հարիւր տարուայ ընթացքում հսկայական առաջադիմութիւն արաւ և հազգին ազգեցութիւն ունեցաւ ուսւ հասարակական մտքի զարգացման և ինքնաճանաչութեան արթնանալու գործում: Ռուսաց մամուլի մեծագոյն մասը աղինւ կերպով է ծառայում իր կոչման, միշտ ժողովրդի շահերի և արդարութեան ջատագով հանդիսանալով և, որքան թոյլ են տալիս հանգամանքները, մերկացնելով հասարակական շարիքները: Ռուս մամուլի ընթերցողների թիւը այսօր մի քանի միլիոնների է հասնում, բնականաբար նրա ազգեցութիւնը այնքան մեծ է որ նրան կարելի է համարել ներքին կեանքի նշանաւոր գործօններից մէկը: Կարելի է ցանկալ որ աւելի եւ բարեկաջող պայմանների մէջ շարունակուի այդ գործօնի կատարելիք դերը այս բազմացեղ կօլոսս պետութեան կեանքում:

Լ. ՍՍԲԳՍԵԱՆ

Յունուարի 25.

Փինանսների մինիստր ստատս-սեկրետար Սէրգէյ Վիտտէի աւետարտակ զեկուցման մէջ 1903 թւականի համար պետական հասոյթների և ծախքերի ընդհանուր հաշւեկշիռը արուած է հետեւալ կերպով. *)

Պ Ե Տ Ա Կ Ա Ն Հ Ա Ս Ո Յ Թ Ն Ե Ր

I

Սովորական հասոյթներ

1) Ուղղակի հարկեր	132,0 միլ. Ր.
2) Կողմնակի հարկեր	405,9 » »

*) Առաջ ենք բերում միայն միլիոնները, իսկ ընդհանուր գումարում կ' ճիշտ գումարը: Ծ. Խ.